

Mit tanulhatunk a jósoktól ?

Czigány Lóránt Gyökértelen, mint a zászló nyele című könyvéről

„Mikor a nagy erdön kimész,
Többet visszafelé se nézz,
Ne legyen szívednek nehéz,
Hogy az idegen földre mész.”

A *Színem se vót, úgy búsultam* című népballada részlete, sajnos, sokak tapasztalatát fogalmazta meg. Ilyesmit érezhetett *Czigány Lóránt* is, akit szobatudós létére a szegedi barrikádra szólított az elveit tipró gyakorlat, hogy aztán nem sokkal ezután Bucsunál nekiinduljon a sötét, komor határnak. Maga is úgy vélte, mire befejezi az angliai egyetemet, hazatérhet. Kalhaszt annak idején Priamosz küldte Delphoi-ba, hogy megismerje a Tróját fenyegető görög támadás kimenetelét. Püthia a pusztulást meg is jövendölte, de a vendéget a görög táborba rendelte szolgálatra. Attól kezdve új gazdájánál lett jóssá, neki tulajdonították az ostrom hosszának, Iphigéneia feláldozása szükségességének látnoki előjelzését.

Czigány Lóránt is ilyen metamorfózison esett át hazatéréséről szőtt álmai szertefoszlása után. Képes volt helyzetét és lehetőségeit reálisan felmérni. Alapvetése ebben kettős volt: a 20. század szerinte a hajdani világbirodalmak végső felbomlásának és nyugati típusú fogyasztói társadalmi modell dominánssá válásának ideje. (Ez pedig a görögök által felfedezett harmónia felbomlásával jár együtt.) Miközben az emberiség a közös hajóból sorra dobálja ki a feleslegessé váló „nehezékeit”: értékrendeket és morális törvényeket. Az író mindebből arra következtet, hogy az emberiség nem hajlandó tanulni történetéből, időnként inkább átírja az azt rögzítő könyveit. Égetően szükségét látta hát az emigráns létezés definiálásának, megismerve „a nálunk, de nem velünk” állapotát. Novelláiban *Karátson Endre* meséli erről a legmegrázóbb parabolákat. Ha ráadásul egy gondolkodó, alkotó elme kerül ebbe a helyzetbe, akkor óhatatlanul összeszámlálja az elődöket *Mikestől* kezdődően, magatartásokat, létezési filozófiákat tanulmányoz. Miután pedig túljutott a szükségszerű krízisen, melynek elemei: depresszió, elidegenedés, érdektelenség, identitásvesztés, nekiláthat maga kijelölte teendői elvégzésének.

Érdekes volt az írók viselkedését is megfigyelni: volt, aki tékozló fiúként megtért és a befogadó ország írója lett (miközben magyarul is dolgozott). *Márai* például -aki a szellemi elitizmus útját választotta: *Tűz Tamás* vagy *Faludy György* pedig kanadai őrtonnyából tartotta szemmel a civilizációt. Helyzetüket egyként nehezítette, hogy az anyaország csak kétféle megközelítést ismert velük kapcsolatban: a semlegesítést és a tudomásul sem vételt. Hirtelen olyan helyzetbe kerültek – igaz nem jószántukból – mint az új tárnát felfedezni induló bányászok, akik mögött omlás történik. Meg kell próbálniuk előre haladva életben maradni, s közben kutatni a visszaút esélyeit is.

A nyilvános megszólalás lehetősége, ezért korlátozódott a Szabad Európa Rádióra, s a BBC magyar osztályára, amely fénykorában olyan munkatársakkal dicsekedhetett, mint *Cs. Szabó László*, *Határ Győző*, *Szász Béla*, *Schöpflin Gyula* és *Iványi-Grünwald Béla*. Az akkori emigráció színe-java volt ez, akikről Czigány kötetébe is beválogatott néhány személyes hangvételi portrét. Első feladatként meg kellett alkotni a nyugati magyar irodalom definícióját. Ebben Czigány megint elévülhetetlen kalkhaszi érdemeket szerzett, mikor egyértelműen leszögezte: a magyar irodalom epicentruma otthon van, a 93 négyzetkilométeren.

A határos területek és az elvándoroltak ezt feltételezve határozhatják meg önmagukat íróként. Nyugaton például az irodalom funkcióinak fontossági sorrendje így alakul: szórakoztatás, önkifejezés és kiállítás. Pontosan a fordítottja tehát a magyarnak. Ebből pedig jelentős különbségek adódnak. Látnak ők csak szórakoztatásra koncentráló szerzőt is elsüllyedni az időben, s anakronisztikusan morális tartásukba merevedő alkotókat, akik Lót tanácsa ellenére csak visszafelé hajlandók pislogni. De jelentősek a különbségek az eltérő környezetben magyarul alkotó írók közt is. Az itthon maradottak a három iroda-

lompolitikájával hadakozva egy kívülről elég belterjesnek tűnő világot alakítottak ki. Czigány Lóránt szellemes meghatározása szerint olyan ez, mint a gyári csirke és a szabadon kapirgálva nevelődő közti különbség. Mert biztos, hogy utóbbi lesz egészségesebb és ízletesebb! Persze, lehet megsértődni az irónián, példákkal előhozakodni, de Kalkhaszt ismerve talán praktikusabb elgondolkodni a hallotakon. Mert félelmetes volt látni, hogy „kétezer író nyugatra tart” de *Vas István* hamarosan mást is észrevesz, s le is írja *Magyar költészet nyugaton* című 1969-es munkájában: a legkiválóbbak olyan mesterségbeli tudásról tesznek tanúbizonyságot, amelyet hazai nemzedéktársaiknál alig találunk. Akiknek a személyiség szabadsága és az identitástudat egységben értelmezendő és nem egymást kizáró fogalmak. Így aztán talmi Odüsszeuszok éltek nyugaton, s gyászleplet szövő Penelopék tüsténkedtek otthon. Már említettem, Czigány élesen fogalmaz. De megteremti a *Renant* követő Cs. Szabó Lászlóval az irodalmi nemzet fogalmát, melybe írásokkal lehet bekerülni, s az olvasók által nap nap után történik a szavazás. Felvázolják az irodalom birodalmának szakrális uralkodói sorát is az elmúlt századoktól datálva: *Kazinczytól Illyésig*. Aki után önjelölt bőven adkadt ugyan, de a cipő mindenki számára nagynak bizonyult.

A nyugati magyar irodalom kettős konfliktusba került. Teljes mértékben hiányzott a befogadó dimenzió, mely éltető oxigénként kell az alkotáshoz. Napjainkban épp e furcsa jelenségnek vagyunk tanúi, hogy a végre megnyílt határokon immár hazalátogatók s műveivel is hazatérni szándékozók előtt ismét jelképes sorompók kezdenek feltünedezni. Ami a színvonalas értékelő kritika hiányból és néhány kritikus által elsajátított és féltve őrzött témák és szerzők okán adódik. S oka ennek az egyébként európai mércével mérve is maximalista irodalomoktatásunk (tantervösszeállítók és tankönyvírók) e szerzők iránti óvatos közönye. Ami persze szintén az elemző-értékelő kritika hiányára vezethető vissza végső soron. A magyar olvasót, diákot kinyilatkoztatott s változtathatatlan értékekhez szoktatták a legutóbbi időig. S akkor még az itthoni írók néhány csoportjának hozzáállását nem is említettük. Furcsa helyzet alakult ki: a testvérek nem bocsátanak meg Józsefnek jótettei ellenére sem! A másik folyamatosan jelenlevő konfliktusforrás: az identitástudat eltérő értelmezése. Angliában például a néphez és az államhoz való lojalitás egyet jelent. Magyarországon viszont a kettő skizofrén módon időlegesen elkülönült egymástól. A kint élő számára a nemzetfogalom nem földrajzi kategória csupán, hanem egy adott közösséghez kapcsolódik, melyhez a különböző kényszerek folytán elkerültek vagy eltávozottak is hozzátartoznak. Összetartozásuk alapja az egyetemes emberiségnek is fontos másságuk, egyedi értékeik vállalása, képviselése. A *Horváth Elemér*-idézetet mely a kötet mottója s egyik sora egyben címe is, továbbgondolva: az igazán fontos az, ami a zászlón van. A csiszolt nyél aligha ereszt új gyökeret, ám azért munkálkodni kell, hogy újabb erdők települjenek, biztosítva legyen a nyélnek való utánpótlás. Hogy a zászló fennen lobogjon. Ők leginkább *Zrínyi*hez nyúlnak vissza, nevezetesen az *Afiumhoz*, melyben először fogalmazódott meg világosan az önmaga erőire támaszkodó nemzet gondolata. Érzik és értik *Ady* igazát, aki a fel nem épített templomért kárhóztatja a nemzetet, de azzal nem tudnak mit kezdeni, ha valaki azt is meg óhajtja határozni, ki vehet részt az építésben... Mert ők igazán érzékelik, hogy az asszimilációs máz alatt milyen mélyrétegekben él a nemzettudat. Magam Karátson Endrével beszélgetve hallgattam arról különös történeteket, hogy mennyire nem volt tartós a csak jelképekben és jelszavakban élő magyarkodás. S ezért nem tudnak mit kezdeni ők és a nyugati polgárok a sivár nacionalizmussal és a provincializmussal sem, amely Magyarországnak Európához való tartozását bizonygatja. Számukra ez evidencia: egyszerre jelenti az európai demokratikus társadalom működését és a viselkedéskultúrát. De épp a realitásérzék miatt ők próbálták és próbálják leginkább oszlatni a nyugati segítséghez fűződő illúziókat. A lehetőségek és esélyek valóságos értékelésére példát szolgáltatva. Szomorúan tapasztalják, hogy mint már annyiszor e nép történetében ismét sújt az ősi magyar átok: az intolerancia és az indulat.

Fontos feladatok sorát kellett a nyugati magyar íróknak felismerniük és felvállalniuk ahhoz, hogy az Argo megépüljön, s eséllyel vegye fel a küzdelmet az elemekkel. Elsősorban a múlt Pandora szelencéjének felnyitását is kockáztatva a nyugati magyar irodalom feltérképezéséhez kellett hozzáfogni. Az érdem Czigány Lóránté, aki először kísé-

relte ezt meg az emigráció történetében. Rendszerezett és értékelt, az indulásnál a kint élők Kazinczyjának, Cs. Szabónak segítségével, s abban is része volt, hogy a kolléga és a mester hazai földben nyugodhat Sárospatakon és immár hagyatéka is visszatérhetett az epicentrumba. E magányosan kezdett munka csak jóval később lett *Béládi Miklós* személyében itthoni folytatóra, támogatóra, akiről Czigány meleg szavakkal emlékezik meg e kötet lapjain is. Ehhez kapcsolódik a megszólalást és jelenlétet biztosító kinti szellemi műhelyek számbavétele, hatásuk, tevékenységi körük leírása: így az 1951-ben három teológushallgató által létrehozott Mikes Kelemen Köré, a bécsi Bornemissza Társaságé, az amerikai Bessenyei György Köré, és nem utolsó sorban *Szabó Andrással* és *Siklós Istvánnal* hármásban, egy Londonban található indiai étteremben életre hívott Szepsi Csombor Köré. Terítékre kerültek a folyóiratok: az Új Látóhatár, a Magyar Műhely, a Katolikus Szemle, az Irodalmi Újság (nem a teljesség igényével) melyek remélhetőleg már hamarosan hozzáférhetőek lesznek mindenki számára.

A feladatok közt jelentőségében legalább ilyen fontos a magyar irodalomnak a szokásostól eltérő szemléletmódú értékelése. Ennek mérföldkövei a magyar-angol irodalmi kapcsolatokat elemző tanulmány, az 1800-tól visszamenőleg összegyűjtött jegyzetanyag a magyar irodalom kritikai fogadtatásáról -mely kiadatlan nyersanyagként is felbecsülhetetlen értékű-s az 1984-ben megjelent *Magyar irodalomtörténet*, mely szembesítette az önképet a külső szemlélő vélekedésével. Hiedelmek és tévhitek helyére tényeket állítva, s az imagológia egy aspektusát megvalósítva ezzel. Vajon miért ne tudna különben a hazai kritika mit kezdeni *Kölcsey Vanitatum vanitasával*, *Arany A nagyidai cigányokjával*, ahelyett, hogy rossz csillagzat szülte perc véletlenjének titulálja azokat. Mert a sugallt vagy hinni akart képbe a kritikus és keserűen ironikus hang nem fért bele?

Ugyanakkor a nyugati magyar írók óriási erőfeszítéseket tettek az otthon született értékek a kiváló alkotóik nyugati megismertetéséért. Fordítottak, kötetet szerkesztettek, felolvasóestet szerveztek, ha Illyés, *Weöres* vagy *Pilinszky* kvalitású „pártfogoltat” segíthettek. Részt vállaltak a külföldön folyó magyar oktatásban, melynek Magyarországon is csak 1791-ben leljük elődjét, s az első külföldi tanszék is csak 1806-ban kezdett Bécsben működni. Mert e tanítás mindig kicsit a megtartó varázslat (a nyelv) szellemében és igézetében fogant többnyire. S ebben a nyugati magyar irodalom konzervatívabb elveket vall. Számára a magyar nyelv változatlanul, sajátos helyzete ellenére is az a trójai faló, melynek segítségével a külvilág a tudatunkba jut. S ezért van sokáig óriási és megkülönböztetett szerepe az angol mozikban tudvalevőleg nem szinkronizáltan vetített magyar filmeknek is. A születő irodalom három komponense számunkra: a valóság és a már létező művek mellett a nyelv. Ezért vállal aktív szerepet a kezdetektől az Anyanyelvi Konferenciákon Czigány Lóránt, elviselve sorstársai egy részének rosszallását és vádjait is. Mert a kalkhaszi jóslat megvalósításához ezeken át vezet az út. Itt végre -kint élők, elszakítottak és otthoniak- nyíltan és tárgyilagosan megvitathatják az őket összekapcsoló és szétválasztó argumentumokat. Megkezdődhet a párbeszéd, a beomlott tárnában visszafelé is vezethet út. Czigány világosan látja, hogy a nemzeti irodalom oldalága a nyugati irodalom, mely menthetetlenül halálra ítéltetett, ha a visszacsatolás nem történik meg. Mert abban biztosan egyetértés van, hogy „utánpótlástbiztosító” tragédia remélhetőleg nem vár a nemzetre. A szellemi hazatérés s ezáltal az értékek megmentése kell legyen a közös törekvés alapja.

Haydn zseniális ötletének ellentettje játszódik le így előttünk, egyfajta fordított *Búcsúszimfónia*. Mert itt újabb zenész érkezik a színpadra, s a valaha volt közös zenélések emlékét ma is hordozva egyre csodálatosabban szól a zenekar. Mikor ez megvalósul, a szakrális kontinuitást biztosító karmester mögött az első sorban Czigány Lóránt is helyet kell foglaljon. Mert sokat tett ezért a zenekarért, hogy ismét hallgathassuk.

IVÁN CSABA